

ISTORIJAT SPECIJALNE BOLNICE ZA PSIHIJATRIJSKE BOLESTI GORNJA TOPONICA

Albina Stanojević
Irena Popović
Dragan Milošević
Ivana Tešanović

Specijalna bolnica za psihijatrijske
bolesti „Gornja Toponica“,
Gornja Toponica, Niš, Srbija

*“Ništa ne može izlečiti dušu
osim razuma, kao što ništa ne može
izlečiti razum osim duše.”*

Oscar Wilde

Slika 1. Specijalni paviljon „Prinčeva Vila“

Ispisana žitija srednjovekovnih vladara u Srbiji, hagiografije i freske, građa su na osnovu kojih se može zaključiti da su u crkvama i manastirima boravili duševni bolesnici. Kraj manastira Dečani, Stefan Dečanski je podigao bolnicu. Nemirni bolesnici čuvani su u posebnim manastirskim sobama. U manastiru su bili

smešteni neizlečivi i duševni bolesnici. Izrazito uznemireni bili su vezivani u lance-bukagije i bičevani. U Deviču smešteni su u sobama bez prozora, lišavani hrane i vode, sve dok se nebi smirili. U manastiru Lesnovo bolesnici su se nalazili u specijalnim odeljenjima, lečeni su molitvama, ali i okivani, bičevani i stavljeni u grob Gavriela Lesnovakog. Studenica je svojevremeno određena za čuvanje „s uma sedših“ (onih koji su sišli s uma). Knez Mihailo, 3. marta 1861. godine potpisuje Zakon o „Ustrojeniju doma za s uma sišavše“. Za smeštaj bolesnika određena je kuća doktora Kuniberta (Doktorova kula) u blizini konjušnice Obrenovića. [1,2].

Kada je Kraljica Natalija supruga Kralja Milana Obrenovića, 1911. godine, nakon razvoda, prodala imanje površine 86 hektara, nekadašnje kraljevsko lovište, srpskoj državi, javila se ideja o formiranju psihijatrijske bolnice u Gornjoj Toponici, po ugledu na tadašnje kla-

sične hospitale za zbrinjavanje psihijatrijskih pacijenata. Inače prvo pominjanje lečenja nervnih bolesnika vezano je za 1923.g.kada je ukazom Ministarstva zdravlja otvoreno nervno odeljenje pri niškoj okružnoj bolnici prvog reda [3].

Slika 2 Bolnica za psihijatrijske bolesti Gornja Toponica

Nastupajući ratovi 1912-1918.g. omeli su planove za realizaciju ove ideje. Posebno teške poratne godine odložile su početak izgradnje kompleksa bolnice sve do 1925.g. Tada je odlukom Ministarstva narodnog zdravlja predloženo ministarstvu finansija da se postojećih 86 hektara (ha) u Gornjoj Toponici ustupi ovom ministarstvu za potrebe izgradnje duševne bolnice. Započinju prvi radovi na izgradnji objekata za smeštaj pacijenata, upravne zgrade i ostalih pratećih objekata 1925.g. a za prvog Upravnika Državne Bolnice za duševne bolesti postavljen je Dr Dragoljub Popović [4].

Prethodno je sticajem posebnih okolnosti započeta izgradnja tzv. „Specijalnog paviljona“, čija je izgradnja započeta 1923.g. a završena 9.juna 1926.g. za smeštaj Princa Djordja Karadjordjevića koji je toga dana prevežen vozom iz Belja i useljen u kompleks tzv. Prinčeve vile. U njoj je Princ Djordje boravio sve do okupacije Srbije 1941.g.kada je je otpuš-

ten iz bolnice sa rečima „Zar je potrebno da ceo moj narod izgubio slobodu da bih je ja dobio? I ko mi nudi slobodu? Onaj koji je porobio ceo moj narod.“ [5]

Болница у Топоници

Решењем Г. Министра Народног Здравља, од 10. марта 1926. год., Збр. 11029, отворена је новоподигнута болница за душевне болести у Топоници и разврстана у болницу 1. реда.

Početkom 1926.g. osnovni kompleks bolničkih objekata je bio završen ili je bio u fazi završetka radova. U funkciji su bila 3 paviljona za smeštaj pacijenata, stanovi za smeštaj upravnika i ekonomata, jedna upravna zgrada, jedna zgrada ekonomata, 3 zgrade za stanovanje osoblja, zgrade kuhinje i perionice, 5 magacina, i jedna zgrada za smeštaj el.centrale. bilo je predviđeno da će u samom početku biti smešteno do 150 pacijenata [3]. Rešenjem G. Ministra Narodnog Zdravlja od 10.03.1926.g. otvorena je novopodignuta bolnica za duševne bolesti, ali je tek 1.maja 1927.g. je vozom iz Guberevca kraj Beograda doveženo i smešteno u bolničke paviljone prvih 160 pacijenata, tako da ovaj datum predstavlja zvanično početak rada *Državne bolnice za duševne bolesti Gornja Toponica*. 15.maja 1927.g. ukazom NJKV Aleksandra I Karadjordjevića za Upravnika Bolnice je postavljen Dr Jovan Klicov [4].

Slika 3 Odeljenje sudske psihijatrije

Prvobitni urbanistički koncept bio je zaokružen kada su 1935.g. završeni radovi na novom paviljonu za smeštaj posebno uznemirenih pacijenata. Na taj način je prvobitni koncept bolnice koji je uz pomenute objekte uključivao i električnu centrau, kotlarnicu, stambene objekte za smeštaj osoblja, dom kulture i upravnu zgradu, priveden kraju. Primarni urbanistički plan podrazumevao je i izgradnju moderno uređenog eksterijera i uređjene drvorede, tako da je već tada bolnički krug počeo da dobija izgled koji sada ima u stilu ukusno uređenog parka [5].

Nakon zaokruženja izgradnje stambenih i pratećih objekata, u okviru bolničkog kruga preostalo je preko trideset hektara obradive zemlje. To je omogućavalo da se obradom ovog imanja obezbede dovoljne količine hrane za ishranu i pacijenata i osoblja bolnice. Bolničko imanje je obradjivano uz aktivno učešće radnika i pacijenta bolnice kao vid sociorehabilitacionog tretmana. Činjenica da je osoblje bolnice bilo smešteno u stambene objekte koji su se nalazili u krugu bolnice upućivalo je na organizaciju kompletnog života u smislu neprekidne interakcije pacijenata i osoblja [6].

Od upravnika bolnice izdvaja se i danas, ipak kao najznačajnija figura prof. dr Uroš Jekić [1]. On je u bolnici najpre

radio kao sekundarni lekar, potom kao primarijus, te kao šef odeljenja i najzad kao vršilac dužnosti upravnika. Tokom dve decenije provedene u bolnici stekao je uvid u usamljenost duševnih bolesnika. Smatrao je da je boravak u prirodi od suštinskog značaja za ozdravljenje njihove psihe, naročito stoga što jednolična bolesnička odeća, sivilo prostorija u kojima borave, monotonija života koji su prinuđeni da vode, slabi njihovo interesovanje za spoljni svet i život uopšte. Znajući to, dr Jekić je verovao da će se oboleli u okrilju prirode osvežiti kao što „vlaga prene sušom pokunjene biljke”. Zeleo je da bolesnike dovode u stanje odgovarajućih ljudskih odnosa. U Toponici je stvorio veliku ekonomiju na kojoj je primenjivao radnu terapiju i time osmišljavao život bolesnika. Nedovoljno je reći da je dr Jekić za obolele ljude imao razumevanja, već bi se moglo zaljučiti da je, posvetivši život njihovom ozdravljenju i stavljajući kapacitete celokupne ličnosti njima u službu, s njima ostvario topli, ljudski, emotivni odnos. U prvoj posleratnoj srpskoj vladi dr Jekić biva postavljen za ministra zdravlja, a 1949. godine počinje da radi na Neuropsihijatrijskoj klinici Medicinskog fakulteta u Beogradu. Iste godine proizveden je u zvanje vanrednog profesora Medicinskog fakulteta pri Katedri za neurologiju i psihijatriju [1,7].

U vreme pre Drugog svetskog rata i neposredno nakon njega u bolnici je radila i grupa lekara entuzijasta koja je zajedno sa dr Jekićem sprovodila u delo najsvaremenije oblike psihofarmako i sociorehabilitacione terapije [1]. Sticajem okolnosti u to vreme su u bolnici radile i dve doktorke poreklom van Srbije jedna Holandjanka dr Draga Matić [4], i jedna Ruskinja Dr Irina Putiline. Dr Draga Matić koja se tragom ljubavi našla u Srbiji, udala za Srbina, promenila veru a

onda nakon razvoda ostala do smrti u Srbiji. Bila je jena od prvih lekara zapošljenih u Bolnici. Dr Irina Putilina nošena revolucionarnim promenama u Rusiji kao emigrant obrela se u Srbiji. Zajedno sa dr Dragom Matić i dr Urošem Jekićem praktično sačinjavala jedini tim lekara psihijatara u Bolnici [6].

Od početnih 200 pacijenata bolnica se sve više širila tako da je krajem 1940.g. već bilo između 650 i 700 pacijenata. Osim toga tokom ratnih godina bolnica je zbog svoje dobre organizacije i posebno odličnog funkcionisanja ekonomije zbrinjavala ne samo pacijente i radnike bolnice veći stanovnike okolnih sela kao i pacijente niške gradske bolnice. Treba istaći da je radila za sve vreme rata i da je bila pošteđena nacističke torture [6].

Nakon rata broj pacijenata je sve više rastao zahtevajući i zapošljavanja novih kadrova, pre svega prvih medicinskih tehničara, koji su zajedno sa postojećim bolničarima nastavili dalje razvijanje svih do tada pozitivnih trendova predratnih radnika [4]. U to vreme odnosno od 1945.g. do 1955.g. je upravnik bolnice bio dr Kulić, koji je uspeo da rekonstruiše i unapredi rad u cilju zbrinjavanja sve većeg broja pacijenata.

Daljem razvoju bolnice doprinosi izgradnja novih smeštajnih kapaciteta 1955.g. kada su izgradjena 4 tipska odeljenja za smeštaj bolesnika ali i sportska hala sa pratećim objektima za unapredjenja psihosociorehabilitacionog tretmana [6]. Pokrenut je prvi projekat deinstitutionalizacije u psihijatriji planom za izgradnju zaštićenog smeštaja za bolesnike u bolesničko selo, a u okviru bolnice je formiran i Zavod za zaštitu mentalnog zdravlja u Nišu, kao centar vanhospitalnog tretmana pacijenata. Na mestu direktora bolnice smenjivali su se Branko Sadžak, prof. dr

Aleksandar Lazović, prof. dr Dragan Davidović [6].

Naredni period je obeležila grupa mladih stručnjaka koji su blagodareći iskustvima stečenim u inostranstvu počeli sa detaljnim unapredjenjem lečenja i vanhospitalnog tretmana pacijenata [6]. Među njima se posebno ističu dva imena prof. dr Srbobran Miljković i prof. dr Jezdimir Zdravković. Prof dr S. Miljković je sedamdesetih godina magistrirao u Parizu, dok je prof. dr J. Zdravković početkom osamdesetih u Londonu. Preneli su nova iskustva u radu priznate francuske odnosno britanske psihijatrijske škole, prvi u sferi novog psihofarmakološkog, odnosno liason psihijatrijskog pristupa, a drugi je postao osnivač i rodonačelnik biheviornalne psihoterapijske škole u Nišu i šire.

Proširenjem smeštajnih kapaciteta bolnica je postala centar lečanja neuroloških i psihijatrijskih pacijenata tako da je prerasla u Institut za neuropsihijatriju Medicinskog fakulteta u Nišu. Formiranjem Kliničkog centra u Nišu bolnica je prerasla u Specijalnu psihijatrijsku bolnicu čiji je delokrug rada sada bio usmeren isključivo ka psihijatriji. Prvi direktor Specijalne psihijatrijske bolnice bio je Prof dr Božidar Krstić [6]. U svom desetogodišnjem mandatu od 1981. do 1991.g značajno je unapredio rad odeljenja forenzičke psihijatrije. Slede kao direktori dr Rade Popović, dr Slobodan Serafimović, a od 1996.g. dr sci med dr Dragan Vukić, u čije je vreme započeta reforma tj deinstitutionalizacija psihijatrije koja je nastavljena u vreme kada je direktor bolnice bio dr Milan Stanojković. Dalje unapredjenje u sferi zaštite mentalnog zdravlja u zajednici i integracije psihijatrijskih pacijenata u socijalnu sredinu nastavljeno je od 2009.g. od kada na čelu bolnice mr sci med dr Albina Stanojević.

Slika 4. Kolektiv lekara 1997.

U godinama najteže ekonomske krize bolnica je u smislu zbrinjavanja pacijenata bila na ivici egzistencije. Aktivnostima tadašnjeg i svih kasnijih rukovodstva bolnice obezbedjena je saradnja i pomoć mnogih humanitarnih organizacija i ljudi dobre volje. Obezbedjena su elementarna sredstva za rad i zbrinjavanje bolesnika a zahvaljujući humanosti NJKV Prestolonaslednika Aleksandra I Karadjordjevića i NJV Princeze Katarine Karadordjević rekonstruisane su i obnovljene dve zgrade iz prvobitne građevinske postavke bolnice.

Postepeno je u bolnici izdvojilo nekoliko centara. Pre svih centar Forenzičke psihijatrije koji danas predstavlja jedan od najuticajnijih centara ove oblasti u Srbiji. Takodje se poslednjih dvadesetak godina izdvaja Odeljenje za bolesti zavisnosti, koje po svojim rezultatima i prihvatanju novih trendova lečenja postaje pravi regionalni centar za sve oblike zavisnosti. Poslednjih godina posebno se izdvaja i Odeljenje gerontopsihijatrije koje poprima oblik regionalnog centra za realizaciju zbrinjavanja i lečenja starih lica.

Treba istaći i činjenicu da se bolnica danas aktivno uključila u realizaciju de-

institucionalizacije i reorganizacije psihijatrije. Kao prva ustanova u regionu započela je i uspešno realizovala pilot projekat formiranja prvog Centra za zaštitu mentalnog zdravlja u zajednici.

Slika 5. Mentalno zdravlje u zajednici „Medijana“

Postignut je i značajan je napredak na planu smanjenja broja hospitalizovanih pacijenata sa trendom skraćivanja dužine hospitalizacije i usmeravanjem posebne pažnje ka vanhospitalnom tretmanu. Planira se dalji nastavak aktivnosti na deinstitutionalizaciji i destigmatizaciji psihijatrijskih pacijenata.

Trenutni kapacitet bolnice je 800 postelja, u bolnici je angažovano 48 lekara od toga 18 neuropsihijatarata 22 psihijatra, 1 internista 1 radiolog, 1 specijalista kliničke biohemije, 3 lekara na specijalizaciji i 2 doktora medicine, 196 sestara od čega 155 sestara sa srednjom stručnom spremom i 41 sestra sa višom školom, 9 kliničkih psihologa, 5 socijalnih radnika, 1 dipl.pedagog, 1 biblioterapeut i 1 fiskulturni terapeut.

Današnje rukovodstvo bolnice kreće u novi milenijum prema tradicijama zasnovanim daleke 1927. godine. Kako je rekao otac medicine Hipokrat „za oporavak je potrebno vreme, ali i pravi uslovi“.

HISTORICAL FACTS ABOUT THE SPECIAL PSYCHIATRIC HOSPITAL „GORNJA TOPONICA“ NIŠ, SERBIA

**Albina Stanojević
Irena Popović
Dragan Milošević
Ivana Tešanović**

Psychiatric hospital G.Toponica

Literatura:

1. Milovanović S. Prvi srpski psihijatri. *Srp Arh Celok Lek.* 2006 Sep-Oct;134(9-10):457-65
2. Bukelić J. Istorijski razvoj psihijatrije - prikaz knjige. *Medicinska revija* 2012;4(2):231-235
3. Istorijski arhiv Srbije
4. Istorijski arhiv grada Niša
5. Munjiza M. Istorijski razvoj psihijatrije. *Službeni glasnik, Beograd,* 2011. 328.
6. Arhivska građa Specijalne bolnice za psihijatrijske bolesti „Gornja Toponica“
7. Milovanović S, Jasović-Gašić M, Pantović M, Dukić-Dejanović S, Jovanović AA, Damjanović A, Ravanić D. The historical development of psychiatry in Serbia. *Psychiatr Danub.* 2009 Jun; 21 (2):156-65;

Summary

The sale and the purchase of a large estate in the area of the village of Gornja Toponica near Niš, was officially closed on the 9th of September 1911, providing the area on which today's Psychiatric Hospital was built. The land on which the hospital was constructed is known according to historical records and it was known as the "King Milan's Estate". It was the property of his ex-wife Natalija, who was divorced and banished from Serbia, the same lady who donated her spacious estate in Serbia to the University of Belgrade. The hospital started working in 1927. On that day 160 patients were transported from the Hospital for Mental Diseases in Belgrade to the railway station near Toponica. According to available data, in 1929, 320 patients were hospitalised in the hospital whose total number of beds was 160. Four doctors and 40 workers looked after and provided treatment to these number of patients. The number of applications for treatment kept increasing, so that in 1935 there were 492 patients, and in 1940 as many as 604 patients. The state hospital continued working also during World War II under very difficult, demanding and highly risky conditions for the patients, and in particular for the staff and management.

The number of patients was increasing after building new pavilions in 1960. In 1970 the number of hospitalised patients was between 1200-1500.

The current capacity of the hospital is 800 beds, the hospital has recruited 48 doctors (18 neuropsychiatrists, 22 psychiatrists), 155 nurses, 41 senior nurses, 5 social workers and 9 psychologists.

It should be noticed that the hospital are now actively involved in the implementation deinstitutionalization and reorganization of psychiatry. As the first institution in the region, it has started and successfully implemented a pilot project of establishing the first Center for Mental Health in the community. There has also been significant progress in reducing the number of hospitalized patients with the trend of shortening the length of hospitalization and directing special attention to out-hospital treatment. It is planned to follow up the de-institutionalization and de-stigmatization psychiatric patients.

The new management of hospital is moving into the new millennium according to the tradition based as far back in 1927. As the Hippocrates said "Recovery takes time, but the right conditions."